

*Мемарне Медея Валеріївна,
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач*

Київського національного університету культури і мистецтв

ТЕХНІКА АПЛІКАЦІЇ: ВІД НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ДО СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ

У статті розглядається одна з найдавніших технік декоративно-прикладного мистецтва – аплікація, її походження та зміни в процесі еволюції від народної творчості до сучасного дизайну; шляхом порівняння технічних та художньо-стилістичних особливостей різних видів аплікації уточнено співвідношення понять «аплікація», «декупаж», «інкрустація», «інтарсія», «маркетрі».

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, дизайн, мода, народна культура, художні техніки, техніка аплікації.

В статье рассматривается одна из самых древних техник декоративно-прикладного искусства – аппликация, ее происхождения и изменения в процессе эволюции от народного творчества до современного дизайна; путем сравнения технических и художественно-стилистических особенностей различных видов аппликации уточнено соотношение понятий «аппликация», «декупаж», «инкрустация», «интарсия», «маркетри».

Ключевые слова: декоративно-прикладное искусство, дизайн, мода, народная культура, художественные техники, техника аппликации.

This article discusses one of the most ancient techniques of arts and crafts – application, its origin and changes in the course of evolution from folk art to modern design; by comparing the technical and artistic and stylistic features of different types of applications clarified relationship between the concepts «application», «decoupage», «inlay», «intarsia», «marquetry».

Key words: arts and crafts, design, fashion, popular culture, art equipment, machinery applications.

Декорування побутових речей та одягу – важлива частина прикладного мистецтва та дизайну, адже декоративні елементи є невід’ємною складовою сучасної моди. Важлива частина народної художньої культури, декоративно-орнаментальне мистецтво виробило низку технік оздоблення предметів вжитку, серед яких однією з найдавніших є аплікація. У сучасній моді, де істотне місце належить декору, аплікація отримала нове життя, про що свідчить інтерес до цієї техніки з боку сучасних дизайнерів. У синтезі з іншими художніми техніками аплікація впливає на стилістику, характер вбрання, імідж у цілому. З’явившись у давнину, аплікація набуває вагомого значення для розробки одягу за новітніми технологіями.

За умов постійного пошуку нових засобів декору колекцій одягу та побутових речей, аплікація потребує більш детального розгляду та систематизації даних і в

художньо-практичному аспекті, і в науковому зокрема, з'ясування її нових художніх можливостей як засобу декоративно-ужиткового мистецтва, який має тисячолітній досвід застосування, сталі технічні параметри та традиції використання; істотне місце належить також перегляду понять, пов'язаних з зазначеною технікою, для уточнення наукового апарату.

Походження аплікації, її історичні мистецькі прототипи та виток відображають дослідження скіфської культури [1]. Традиції застосування мистецтва аплікації у народному одязі розглянула О. Бобрикова, яка приділила увагу вивченню технологій та особливостей художнього оздоблення народного одягу та взуття народів Крайньої Півночі [2]. Декорування аплікацією народного одягу кримських татар розглянула Н. Акчурина-Муфтїєва, яка підкреслила технологічний характер декору як орнаментального шитва і виділила низку притаманних народному татарському мистецтву орнаментальних мотивів, зокрема, «козь» («око»), «кунеш» («сонце»), «к'аранфіль» («гвоздика») та ін. [3, 43, 44, 48]. Аплікація як елемент самобутніх взірців народного мистецтва народів гірських територій України – русинів, гуралів, лемків, бойків, гуцулів є предметом вивчення дослідників народної культури Карпат, зокрема, Я. Олексюк-Тихоліз гуцульського одягу [4], Х. Нагорняк вбрання на Покутті [5].

Як специфічну техніку декоративно-прикладного мистецтва аплікацію розглянуто у посібниках з мистецької практики [6, с. 31–34], зокрема педагогічних, де в цій техніці педагоги та психологи вбачають широкі можливості естетичного виховання та розвитку психо-моторних якостей у дітей [7].

У довідково-енциклопедичних виданнях, зокрема спеціальних, аплікацію характеризують як техніку сюжетних або орнаментальних композицій на папері, картоні, полотні наклеюванням або нашиванням різнокольорових клаптиків, паперу, тканини, шкіри та інших матеріалів, які створюють задуманий художником образ [8, с. 34], створення зображень наклеюванням (нашиванням) на тканину (папір) різнокольорових шматочків якогось матеріалу; зображення, візерунок, створений таким чином [9, с. 23] тощо.

Мета статті – дослідити розвиток аплікації від техніки народного мистецтва до професійного декоративно-прикладного та сучасного дизайну, здійснити порівняльний аналіз відомих різновидів технік для уточнення змісту термінів «інкрустація», «інтарсія», «маркетрі».

Історія аплікації сягає V–III ст. до н. е.: в курганах Алтаю знайдено предмети вжитку – повстяні килими, сідла, одяг, оздоблені такою технікою. Стіну дому-зруба царського Пазирикського кургану вкривав великий килим-шатро з білої повстини з багатими різноманітними аплікаціями. Збереглися, наприклад, зображення фантастичної людини-звіра в синьому вбранні, яка бореться із птахом-феніксом, дивовижні орнаментальні композиції кінських чепраків, якими вкривали сідла. Дослідники вважають, що пазирикські аплікації створені біженцями з Передньої Азії, носіями скіфської культури [1].

У народному одязі представників Азії, Сходу, Крайньої Півночі аплікація впродовж віків залишається провідним видом декору. Зокрема ненці, коряки, чукчі, ханти, мансі, евенки традиційно оздоблюють нею хутряний одяг, взуття, сумки, предмети вжитку, які зшивають нитками-жилами, досягаючи мистецького шву на внутрішній та

зовнішній стороні [2]. Техніка аплікації полягає в накладанні одного матеріалу на інший, який слугує основою. Як правило, матеріал, що накладають, відрізняється від основи за кольором або фактурою. Мистецтво шитва цих народів походить з вишивки декоративними швами, серед яких найдавнішим є шитво підшийним волосом оленя у вигляді рівних стежків, рельєфного джгутика, зигзугу. Такими швами обшивалися елементи орнаментів-аплікацій, для яких згодом почали застосовувати шовкові та бавовняні нитки, здобуті в китайців та росіян. У цей період художні шви, які є основою аплікації як різновиду вишивки, набули виключного розмаїття: розрізняли стебельчасті, «козлик», «назад голкою», тамбур, «косичка», «ламана лінія», вертикальні стежки, обмотка нитки іншою ниткою та багато ін. Їх поєднували з ремінцями, китицями, металевими підвісками, бубонцями тощо. Народні майстрині Крайньої Півночі використовували способи аплікації шкірою на шкірі, хутро на шкірі, шкіра на хутрі, бавовняна тканина або сукно на тканині, хутрі, шкірі. Аплікації з сукна характерні для сезонного одягу, зимового взуття, начиння якутів, юкагірів, евенків, евенів. Каптани-пальта, сукні і халати хантів, нагрудники юкагірів, попони якутів, оздоблені аплікаціями – справжні твори мистецтва, де узорні смуги з білої тканини контрастують за кольором з тканиною костюма. Без будь-якого трафарету майстриня складає узор і пришиває його рівними, як на швейній машині, стежками. Оригінальний прийом відрізняє традиційне декорування аплікаціями знаменитих чукотських м'ячів у вигляді круглих розеток з мандарки та білого камусу, які прикріплюють до шкіряної основи поперековими стежками. Традиційно північні народи поєднують аплікацію також з бісером у вигляді композицій з розеток, геометричних та рослинних візерунків.

Нині аплікацією (лат. *applicatio* — накладання, приєднання) називають техніку декоративно-прикладного мистецтва, яка полягає в отриманні зображення шляхом вирізання, нашивання, наклеювання елементів. Такими елементами можуть бути фігури, узорні композиції з спеціально підготовлених шматків шкіри, тканини, паперу, рослин. Їх накладають на основу-фон, якою є тканина, шкіра, замша, дерево, папір (картон), фольга. Для аплікації використовують такі матеріали: папір (картон), тканину (бавовна, шовк, оксамит, шнури); шкіру (замша, сап'ян); хутро (повстина, фетр); скло (бісер, стрази, шматочки люстерка); пластмаси, пластиліну. Операції з обробки паперу можуть включати: згинання, різання, обривання, наклеювання.

Своєрідність аплікації полягає в тому, що елементи зображення вирізують із одного матеріалу і накладають на тло з того самого або іншого матеріалу, наприклад, з тканини, накладеної на папір, або соломи, поєднаної з деревом, різнокольорового паперу, наклеєного на картон. Для паперу, тканини, картону використовують ножиці, ніж, лезо. Щоб закріпити фон зображенням, використовують різні клеї. Тканину з тканиною з'єднують за допомогою ниток, а дерево до дерева або фольгу до дерева прикріплюють цвяшками.

Аплікація, як будь-яка техніка, має свої особливості, притаманні тільки їй. Так, наприклад, аплікацією не прийнято передавати тонкі переливи кольору, як це притаманно акварелі; не можна використовувати в аплікації довгі й тонкі штрихи, як це характерне для гравюри. Аплікація вимагає спрощених, узагальнених лаконічних форм і їхнього декоративного трактування. Як зображувальну техніку, аплікацію відрізняє силуетність,

площинність, однорідність кольорової плями (локальність), узагальненість у трактуванні образу. Задум композиції в аплікації вирає саме за рахунок узагальнення форми й кольору, в той час як велика кількість деталей заважає цілісності роботи.

Для аплікації з паперу та картону підходить будь-який папір, за винятком дуже тонкого, хоча в наш час винайдено техніки роботи з дуже тонкими матеріалами. Найкращий клей для паперу – клейстер з картопляного або пшеничного борошна. Деталі композиції вирізають за означеними контурами, розміченими на основі. Папір прикладають до основи, наклеєну деталь розгладжують чистою ганчіркою і накладають прес.

Аплікацію з тканини як вишивку скріплюють та обробляють нитками. Такий спосіб нині використовують для прикрашання одягу, килимів, накидок, накривок. На тканину-основу приметують нитками вирізану з другої тканини прикрасу і пришивають. Якщо аплікація з тканини має основою папір, картон або дерево, її спеціально готують: підбирають тканину, яка легко крохмалиться – ситець, штапель, байку або штучні, які утримують форму. Після крохмалення, вологу тканину прасують, а після затвердіння вирізають потрібні для аплікації деталі. Аплікацію на папері оформлюють у картонну рамку.

Аплікація, яка тривалий час була пріоритетом народної творчості і знайшла широке застосування в народному костюмі та сільському побуті, а й в аматорському рукоділлі городянок, в результаті чого виник нині один із поширених способів аплікації – декупаж (фр. *decouper* – вирізувати), техніка декору предметів, у якій створена композиція – сюжетний або абстрактний малюнок, орнамент (зазвичай вирізаний), надалі вкривають лаком для ефектного вигляду і витривалості [10].

Витоки декупажу вбачають у Середньовіччі, де вперше про нього згадують німецькі джерела XV ст. як про вирізані картинки для прикрашання меблів. У XVII ст., коли в Європі у моду увійшли меблі з інкрустаціями у «китайському» та «японському» стилі, венеційські майстри наклеювали вирізані зображення на поверхню меблів і вкривали їх лаком у 30–40 шарів. У такий спосіб імітували коштовні східні інкрустації, що робило меблі значно дешевшими. Такі оздоблення називали *Arte povera* – «мистецтво для бідних». Нині унікальні взірці «арте повера» є антикварною цінністю і коштують величезні суми, однак число охочих їх мати з кожним роком зростає. Отже, і нині їм, як модному тренду, наслідують сучасні меблеві дизайнери.

У Франції декупаж був модний і при дворі французького короля Людовіка XVI. Для Марії Антуанети та придворних дам відповідні роботи для декорування меблів робили навіть А. Ватто та Ж. О. Фрагонар – найвидатніші французькі митці доби рококо.

В Англії декупаж поширився у Вікторіанську добу, коли стали друкувати набори з аркушами для вирізання. Відтак ця техніка проникла майже в кожний дім. У середині XIX ст. захоплення нею стало масовим. Англійки полюбили сентиментальні мотиви у вигляді квітів, пасторальних сцен, окремих фігурок, зображень маленьких янголят. З Англії декупаж як хобі «перевезли» до Америки, де ним масово захопилися в період між Першою та Другою світовою війнами.

Нині техніку декупажу використовують у декорі аксесуарів (сумочки, капелюхи), предметів побуту (ялинкові прикраси, сонячні годинники, шкатулки), посуду (підноси,

ємності), пакувань та ін. Декупажем прикрашають також ексклюзивні речі інтер'єру та одягу. Відповідно до стилістичних тенденцій в інтер'єрі в сучасному декупажі переважають тенденції, що отримали назви «прованс» за назвою південної провінції Франції. «Прованс» сповнений французької вишуканості, де переважають світлі пастельні тони поверхні вершково-оливково-лавандової «гами», з елементами потертостей, які отримують техніками «зістарювання»; «вікторіанський стиль» (англійський), де вироби коліру темного зелені або бордо мають оздоблення у вигляді позолочених рельєфів, його основні мотиви – це примхливо розроблені образи янголів, красуні-дівчата, пишні букети; «шеббі-шик» – з англійської «поношений», «потертий», наче тронутий історією «булих розкошів», що вдало поєднується з предметами, взірцями високих новітніх технологій; «сімплісіті» – з англійської «простий стиль міста», підкреслено «сюїхвилинний» і демократичний, що використовує для створення речей газетний та журнальний папір з характерними неоробленими деталями – «неохайними», «рваними» краями та швами; «мілітарі» – використовує мотиви військової тематики, характерні кольори – зелений, коричневий, хакі, бронзування тощо; «етно» – використовує мотиви та елементи етнокультур народів світу [11].

Стилістичне розмаїття сучасного декупажу досягається різноманітністю сучасних матеріалів, що дозволяють декорувати будь-яку поверхню – керамічну, металеву, пластмасову, дерев'яну, воскову, інші, досягаючи певними техніками ефекту бронзування, каширування, крекле. Окрім традиційних матеріалів та технік, нині використовуються досить незвичні засоби та матеріали, наприклад, серветки. «Серветочна техніка» передбачає роботу із дуже «капризним» матеріалом – перфорованим, зафарбованим, декорованим надтонким папером.

Для технічного виконання деяких композицій активно застосовують так звані декупажні карти – спеціально підготовлені зображення, надруковані типографським способом на спеціальному папері. До цього напрямку можна також віднести декупаж з тканин та на тканині з використанням комп'ютерних технологій, що дозволяють відтворити тривимірний декупаж, а також віддруковані на принтері або копії рисунки. Окремо можна розглянути можливості художнього та об'ємного декупажу із застосуванням модельної маси.

Повертаючись до традиційних аплікацій, варто відзначити дуже поширений її вид – аплікацію із соломи: нарізане пшеничне стебло розм'якшують у теплій воді, розрізають, розгладжують, розкладають між двома аркушами паперу і притискають пресом. Солому наклеюють на фанеру, дошку або товстий картон за позначками. Закінчивши роботу, дошку з композицією при бажанні вкривають прозорим лаком, який закріплює роботу та надає поверхні блиску. Однак роботу можна і не лакувати – природна соломка гарно виглядає сама собою.

Різновидом аплікації подекуди вважають і техніки, які використовують у декоруванні меблів – *інкрустацію*, *інтарсію*, *маркетрі*. Варто, однак, звернути увагу на те, що у фаховому колі відповідний декор меблів називають терміном «накладка», що одзначає роботи, коли на відміну від аплікації, декор не накладають, а врізають у поверхню. Уточнення назв технік дозволяє уникнути неточностей щодо їх змісту. Так, інкрустація на дереві – це техніка, де деревина слугує фоном, а деталі, які накладають,

зазвичай мають не дерев'яне походження; інтарсія – техніка, яку застосовують для коштовних меблів, передбачає використання шпони із різних порід деревини (фактурно-колористичні показники), які врізають мозаїчним способом за певним малюнком; маркетрі – техніка, що поєднує інтарсію та облицювання, тобто процес наклеювання художніх деталей набору на поверхню виробу, поряд із врізанням частини елементів декору. Наприклад, комоди англійської роботи XVIII ст., прикрашали маркетрі з горіху, платана, самшиту та інших порід. Водночас, той факт, що маркетрі (від франц. *Marquer* – розмічати, креслити) є різновидом мозаїчної інкрустації по дереву, який використовують не лише для меблів, а й для самостійних композицій, наприклад, панно, свідчить про цю техніку як «полярну» між спеціальною та вільною формою аплікації.

Маркетрі виникло як наслідок винаходу в другій половині XVI ст. верстата для виробництва струганого шпону, де сам шпон стали виробляти із деревини місцевих недорогих порід і цінних привізних. У середині XVII ст. у Франції вперше застосували для облицювання мозаїчні набори, які виготовляли зі шматочків шпона за попереднім малюнком. Ця техніка швидко вкорінилась у країнах Європи і витіснила інтарсію, якою до цього часу користувалися. Найвищого розквіту техніка маркетрі досягла в XVIII ст., коли нею широко прикрашали інтер'єри та меблі, адже тонкі пластинки шпони давали змогу прикрашати мозаїчними наборами не тільки плоскі поверхні, а й криволінійні. Істотну роль у цьому відіграла Франція. З появою знаменитого мебляра Андре Шарля Буля (1642–1732 рр.) у маркетрі поряд зі шпоном цінних порід деревини, стали використовувати вставки з латуні, міді, слонової кістки, панцира черепахи, перламутру. Техніка Ш. Буля полягала в тому, що накладені одна на одну і затиснуті в лещатах платівки з різних матеріалів (наприклад, металу й панцира черепахи) по нанесеному на верхню пластинку малюнку, розпилювали лобзиком або розрізали ножом. Елементи малюнка, вирізані з верхньої пластинки, поєднані з елементами фону, вирізаними з нижньої платівки, у виконанні Ш. Буля набували витончених переплетень у вигляді, переважно, рослинних візерунків.

Талановитий архітектор, художник і гравер, Ш. Буль проектував меблі й виконував всі операції з їх виготовлення і декору. Отже майстерня Ш. Буля, в якій працювали чотири його сина, виросла у ціле меблеве підприємство, що випускало меблі в так званому «стилі Буль». Його великі шафи, комоди, декоративні столики, підставки і футляри для годинників відрізняла сувора величавість форм, багатство і бездоганність оздоблення [12, с. 355–356]. Нині такі взірці – гордість будь якого музею світу.

Отже, «накладка» у деревообробці – це узагальнена назва кількох різновидів аплікації. Аплікація поділяється на групи за формою: об'ємна, площинна; за коліром: одноколірна, багатоколірна, чорно-біла; за тематикою : предметна, сюжетна, декоративна.

У XX ст. істотну увагу аплікації стали приділяти й у фахово-професійній діяльності, де їй знайшлося застосування у дитячому одязі та жіночому вбранні. Аплікацією стали оздоблювали не лише одяг, а й постільну білизну, шиті килими, настінні панно.

Декоративні якості аплікації поступово перетворили її на техніку декорування, яка стала конкурентоспроможною в оздобленні інтер'єру, одягу, аксесуарів, що з появою промислового товарного виробництва відкрило перед аплікацією нові можливості у

дизайні. Останній показ Ukrainian Fashion Week 2014 р. засвідчив не лише сучасний інтерес до цієї дещо призабутої техніки, а й також її нові можливості. У колекції вітчизняного дизайнера А. Тана «Flowers Market» «фішкою» стали люмінесцентні квіти – аплікації у вигляді тюльпанів, кал, лілій, якими було оздоблено сукні, костюмні ансамблі, плащі, пальта [13], запропоновані для широкого вжитку.

Отже, один із давніх способів декоративного оформлення предметів побуту, аплікація залишається актуальною в сучасному прикладному мистецтві та дизайні. Упродовж тисячоліть вона існувала як техніка народного мистецтва, у XVII–XVIII ст. отримала статус професійного мистецтва, а в XX – на поч. XXI ст. – дизайнерської техніки. Технологічні можливості, висока декоративність, стилістична різноманітність дають змогу застосовувати аплікацію у вітчизняній дизайнерській практиці у розмаїтті художніх рішень, засобів та матеріалів.

Література:

1. Артамонов М. И. Сокровища саков. Аму-Дарьинский клад. Алтайские курганы. Минусинские бронзы. Сибирское золото / М. И. Артамонов. – Москва : Искусство, 1973. – 280 с.
2. Бобрикова Е. Н. Технология обработки и художественная отделка традиционных изделий / Е. Н. Бобрикова [Электронный ресурс]. – Нарьян – Маар, 2000. – Режим доступа: <http://artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000039/st013.shtml>.
3. Акчурина-Муфтуева Н. Терминологический словарь крымско-татарского декоративно-прикладного искусства / Н. Акчурина-Муфтуева. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2007. – 120 с.
4. Олексюк-Тихоліз Я. Б. Гуцульський одяг кінця XIX – початку XX століття. Культурологічний аспект: автореф. дис. ... канд. мистецтв. / Я. Б. Олексюк-Тихоліз. – Івано-Франківськ, 2012. – 16 с.
5. Нагорняк Х. М. Художньо-конструктивні особливості народного вбрання на Покутті кінця XIX – середини XX століття (історія, типологія, художня система строю) : автореф. дис. ... канд. мистецтв. / Х. М. Нагорняк. – Івано-Франківськ, 2012. – 16 с.
6. Свид С. П. Художні техніки / Станіслав Петрович Свид, Вітольда Іванівна Проців. – Київ : Радянська школа, 1977. – 78 с.
7. Энциклопедический словарь юного художника / состав. Н. И. Платонова, В. Д. Синюков. – Москва : Педагогика, 1983. – С. 30–31, 169.
8. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник: у двох томах. – Т. 1. / під ред. Я. Д. Запаско та ін. – Львів : Афіша, 2000. – 364 с.
9. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття / Сергій Безклубенко. – Т. 1. – Київ : Інститут культурології Академії мистецтв України, 2008. – 239 с.
10. Черутти П. Н. Декупаж. Декоративная отделка предметов интерьера, посуды, аксессуаров / Патриция Наве Черутти. – Москва : Ниола-Пресс, 2007. – 157 с.
11. Энциклопедия интерьерных идей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 4living.ru.
12. Моран А. История декоративно-прикладного искусства от древнейших времен до наших дней / Анри де Моран. – Москва : Искусство, 1982. – 577 с.
13. Цветочная коллекция от Андре Тана: весна – лето 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: vona.bigmir.net/beauty/trands/406903-Cvetohnaja-kollekcija-ot-Andre-Tana-Vesna-leto-2015.